

DOSYA/DERLEME**TIP EĞİTİMİNE YAKLAŞIMDA TARİHSEL
MATERYALİST ÇERÇEVE
YOKSUNLUĞU**

Erhan NALÇACI*

Giriş:

Toplum ve Hekim 1994 yılında da tıp eğitimini dosya konusu yapmıştı. Bu dosyada yer alan "Tıp Eğitiminin eleştirisi ve yeni tıp eğitimi çalışmalarında yöntem sorunu" konulu yazıda tıp eğitimi tarihsel materyalist bir çerçeveye yerleştirilmeye çalışılmıştır (Nalçacı, 1994). Geçen süre içinde tıp eğitiminde önemli eğitim tartışmaları ve reform denemeleri gerçekleşti. Özellikle Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde eğitimin yeniden yapılandırılması yaşanırken, bir çok fakültede eğitim programlarının gözden geçirilmesi ve değiştirilmesi söz konusu oldu. Tıp eğitimi üzerine bu süreçte üretilen yazıların içerdikleri deneyim ve teknik birikime rağmen yöntem sorunu taşıdıkları görülüyordu (Boztok, 1994; Saçaklıoğlu, 1994; Güraksın, İnandı, Keskinler, 1997; Kılıç ve Sayek, 1997; Fidan ve Aksakoğlu, 1997; Demirel Yılmaz, 2000; Terzi, 2001). Bazı yazarların tıp eğitimini diğer toplumsal olaylardan bağımsız, kendi başına bir olay olarak gördüğü, bazı yazarların ise sağlık ve eğitim sistemi ile ilişkilendirdiği, ama daha ötesini tartışmadan bıraktığı farkediliyordu. Sağlık ve eğitim sistemleri ile tıp eğitimi arasında kurulan ilişkilerin tanımlanmasında da sorunlara rastlanıyordu. Ancak hemen bütün yazarlar tıp eğitimini de bütünüyle etkileyecek olan toplumun değişim dinamikleri konusunu tümüyle geçiştiriyor, yaşadığımız tarihsel kesitteki toplumsal yapıyı durağanlaştırıyor ve metafizik bir yaklaşım sergiliyorlardı.

Bu yazıda tıp eğitiminin diğer toplumsal olaylarla olan ilişkisi ve toplumsal değişim/dönüşümlerin tıp eğitimi ile karşılıklı etkileşimi genel hatları ile bütünsel, dinamik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılacaktır.

Toplumsal olaylar, aralarındaki etkileşimler ve belirleyicilik:

Şekil 1'de toplumsal olaylar, aralarındaki temel ilişkileri göstermek üzere şemalaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tıp şema denemeleri indirgemeciliğe dayanır ve olaylar arasındaki çok daha karmaşık ve sonsuz zenginlikteki ilişki içinden en temel olanları seçerek yalınlaştırır. Böylece eğitimsel açıdan incelenen konuyu kolay anlaşılır hale getirmeyi hedefler. Yoksa materyalist diyalektik yöntem ele aldığı konuları mümkün olduğu kadar bütün bağlantıları ve zenginliği ile toparlama iddiasındadır. Öte yandan sunulan şema bir deneme niteliğindedir ve eleştirilerle daha az hatalı, ama daha kuvvetli ve kolektif bir eğitim materyali haline geleceği umulmaktadır.

Kullanılan yöntem maddenin sürekli değişim içinde sonsuzdan gelip sonsuza gittiğini ve zaman boyutunda olayların diğer olayların nedeni olduğunu ileri sürer. Dolayısı ile şemada kullanılan oklar zaman boyutunda ardaşıklığa ve niteliksel sıçramaların yönüne işaret etmektedir. Ayrıca toplumsal olaylar arasındaki oklar nedensellik bağı ve belirleyicilik yönünü tanımlamaktadır. Bazı olaylar diğer olaylardan sonra oluşmuş olsa da, bir süre sonra aynı mekanda karşılıklı etkileşim içinde bulunabilirler. Bu sürekli iki yönlü etkileşim karşılıklı oklarla gösterilmiştir.

Maddenin değişimini koşullayan en önemli faktörün iç çelişkiler olduğu, bir olaydaki zıtların sürekli çelişmesinin sonucu olan birikimlerin bir süre sonra niteliği farklı olan yeni bir olayı koşulladığı genellenir. Artık yeni olay yeni bir öze ve çelişen yeni zıtlara sahiptir. Kapalı sistemler çok sayıda olayı içermekle beraber en temel çelişkinin entalpi ve entropik süreçler arasında olduğu söylenir. Açık sistemlerde bu çelişki anabolik ve katabolik süreçler

* Ankara Tabip Odası, Halk Sağlığı Komisyonu Üyesi

arasında daha üst düzeyde tekrar kurulmuştur. Açık sistemlerde bazı hayvan topluluklarının alet üretmekle doğayı dönüştürmeye başlamasıyla birlikte yaşanan sığır toplumu koşullamıştır. Yüzbünlerce yıl boyunca toplumun en temel çelişkisi doğa-toplum çelişkisi olmuştur. Ancak üretici güçlerin gelişmesi ve artı-ürünün ortaya çıkması ile oluşan zeminde beliren toplumsal eşitsizlikler toplumsal sınıfların oluşumuna yol açmış ve içinde yaşadığımız toplum kesitine kadar toplumun en temel çelişkisi, egemen sınıflarla ezilen sınıflar arasında kurulmuştur. Toplumsal bir olayı incelerken ister bu tıp eğitimi olsun, isterse başka bir konu, en temel çelişkiye değinmeksiz yapılabilecek bütün çalışmalar, bilimsel olmayacak, en azından eksikli olacaktır. Çünkü temel çelişki, ayrıcalıksız bütün toplumsal olayları etkiler ve onlar tarafından içerilmiş olarak bulunur.

Alt Yapı-Üst Yapı Etkileşimi:

Tarihsel materyalizmin en önemli soyutlamalarından biri üretici güçler kavramıdır. Üretim araçlarını ve onları üretme/kullanma yeteneğindeki insanları bir bütün olarak tanımlar ve toplumsal gelişimde en önemli belirleyici dinamik olarak karşımıza çıkar. Üretici güçlerin gelişimi, üretim sürecinde insanlar arasında kurulan ilişkilerin niteliğini, kimlerin, nasıl üreteceğinden, üretilenin nasıl paylaşılacağına, üretim araç ve nesnelere üzerindeki mülkiyetten, artı-ürüne el koymaya dayanan sınıflar arası ilişkilere kadar temel bir belirleyen olacaktır. Doğal olarak üretim ilişkileri de bir değişim içinde olacak ve üretici güçlerin gelişimini bazen hızlandırır, bazen yavaşlatan bir etki oluşturacaktır. Üretici güçler ve üretim ilişkileri birlikte toplumsal alt yapı olarak tanımlanır ve toplumsal yapıda temel belirleyendir. Üst yapı kurumları, bu temel zemin tarafından belirlenecek ve toplumsal işlevi varolan üretim ilişkilerinin kararlılığını, devamlılığını korumak olacaktır. Şemada üst yapı kurumlarının önemli olanları gösterilmiştir. Felsefeden sanata, bütün toplumsal bilinç şekilleri, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kurumlar, din, zor, hukuk ve siyaset gibi sınıflı toplumlara özgü üst yapı kurumları alt yapı tarafından belirlenir. Üst yapı kurumları bir kez oluştuktan sonra alt yapı ile karşılıklı etkileşime girecekler, ayrıca kendi aralarında karşılıklı yatay karmaşık ilişkiler oluşturacaklardır. Ayrıca eğer üretim ilişkileri sınıflı bir topluma dayanıyorsa, sınıf çelişkileri üst yapı kurumlarına da yansıtacak, egemen sınıfın felsefesi, bilimi, etiği, hukuğu, ideolojisi, zoru ve siyasetinin yanısıra sömürülen sınıfların da daha güçsüz olan karşı felsefesi, ideolojisi, siyaseti vb. ortaya çıkacaktır.

Toplumsal olaylar arasındaki ilişkileri nedensellik bağları ile bütünsel olarak kavramlaştırırken tıp eğitimine bir kurum olarak üst yapı içinde yer vermek zorundayız. Bir üst yapı kurumu olarak tıp eğitimi aslında felefededen ideolojiye, bilimden, hukuğa ve etiğe kadar bir çok üst yapı bileşenini içerir ve etkileşir. Ancak şemada tıp eğitimi üzerine en etkili iki üst yapı kurumu olan eğitim ve sağlık ilişkisi özellikle vurgulanmıştır. Eğitim sistemi üretim ilişkilerinin gereksindiği davranış kalıplarına sahip insan tipi üretmek üzere yapılmıştır ve ilkokuldan üniversite

eğitimine ve dolayısı ile tıp eğitimine kadar nüfuz eder. Sağlık sistemi ise yine üretim ilişkilerinin süregidmesine yönelik olarak örgütlenmiştir ve nasıl bir hekim tipine sistemin gereksinimi olduğu tıp eğitiminin en temel belirleyicidir. Tıp eğitimi ile sağlık ve eğitim sistemi ve toplum arasındaki ilişkilere ait yöntem sorunu daha önce ele alındığı için burada ayrıntılandırılmayacaktır (Nalçacı, 1994). Ancak tıp eğitimi üzerine yazan bir çok yazarın alt yapı ve üst yapı ilişkisini yok sayarak, ya da gereken ağırlığı vermeyerek tartışmaları yöntem sorunlarından biridir. Bu sorun açıkça ifade edilmese de üst yapı kurumlarının toplumda temel belirleyici olduğuna dair idealist bir yanılmanın yansımaları olabilmektedir.

Toplumsal Dönüşümler:

Üretici güçlerin belirli bir gelişmişlik düzeyine karşı gelen üretim ilişkileri ve onun koşulladığı üst yapı kurumları, zaman içinde değişim gösterse de özünde aynı niteliği koruduğu sürece üretim tarzı olarak kavramlaştırılır. Bir üretim tarzı oluştuğunda üretici güçlerin gelişimi için uygun bir zemin sağlar. Ancak üretici güçlerin geldiği bir aşamada, üretim ilişkileri artık gelişimin önünde engelleyici olmaya başlar. Bu bir toplumsal bunalım dönemidir. Sistem kendi içinde, özü değiştirmeyen, içeriğe ve biçime ait olan yeniden yapılandırılmalarla kaçınılmaz olan yıkılışını bir süre engelleyecek potansiyele sahip olabilir. Bunalımın derinleştiği bir noktada, ezilen sınıfın siyaseti, diğer üst yapı kurumlarını da kapsayarak maddi bir güç haline gelir ve toplumsal devrim dönemini başlatır. Bu dönem üst yapının alt yapıyı, üretim ilişkilerini yeni bir öze sahip olacak şekilde değiştirdiği dönemdir. Yeni üretim tarzının oluşumunda tüm üst yapı kurumları yeniden inşa edilecektir.

Toplumsal bunalım dönemlerinde doğal olarak tıp eğitiminde de bir bunalım yaşanır ve tıp eğitimi tartışmalarında yapılan müdahalenin sistemin kendi bunalımını aşmak için yaptığı bir yeniden yapılanma çalışması mı, yoksa gerçekten devrimci bir dönem mi olduğu iyi saptanmalıdır. Tıp eğitimi tartışmalarında en önemli yöntem sorunlarından biri toplumsal devrim dönemlerini olasılık dışı bırakan ve aslında çürümüş ve can çekişmekte olan bir sistemi mutlaklaştıran metafizik yaklaşımdır.

Temel Sorun -Yan Sorun:

Olaylar, mekan ve zaman boyutunda sonsuz bir iç ve dış zenginlik içinde bulunurlar. Ele alınan olayın içeriğinde çözümlenmesi gereken çok sayıda sorun vardır. Önemli olan temel sorunla yan sorunların birbirinden ayırt edilebilmesidir. Oysa tıp eğitimi tartışmalarında, öğrenci fazlalığından, araç gereç eksikliğine kadar bir çok sorunun yan yana sıralandığı görülmektedir.

Türkiye tıp eğitiminin temel sorunu, ücretsiz, yaygın ve nitelikli bir sağlık hizmetinin örgütlenmemiş olması ve sistem içinde örgütlenme olasılığının da bulunmamasıdır. Tarım kesiminde kurulma aşamasında olan birinci basamak sağlık hizmetleri kesintiye ve büyük bir erozyona

uğrattırılmıştır. Kentlerde ve sanayi sektöründe birinci basamak sağlık sistemi kurulamamıştır. Üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine uygun bir birinci basamak sağlık sisteminin kurulmasına mevcut üretim ilişkileri izin vermemektedir. Yapısal bir ekonomik bunalım içinde olan sistem, sosyal güvenliğe ve sağlığa ayırdığı toplumsal fonları bunalımını aşmak için hızla aşındırmakta ve başka alanlarda kullanmaktadır. Sağlık alanındaki özelleştirmeler, sağlık sektörünün her alanını sermayeye açmıştır. Tıp Fakültesi akademik kurulları artık bir şirket toplantısını andırmakta, alacak ve borç dökümleri yapılmakta, öğretim üyeleri ancak hastane gelirlerinden aldıkları payın garanti altında olduğunu öğrendikten sonra sessizce ayrılmaktadırlar. Tıp fakültelerinde yaşanan atmosferden bir öğrencinin kapacağı en iyi şey, insanların bir yerlerde bir şekilde hasta oldukları ve hastalarla uğraşmanın sağlıkla uğraşmanın en önemli yolu olduğu, bu yolun ayrıca iyi bir gelir kaynağı olduğuna ilişkin öğretilerdir. Toplumun ve emekçilerin genel sağlık düzeyinin yükseltilmesine ilişkin toplumsal sorumluluk ve heyecan sistem içinde oluşturulamayacak kadar tüketilmiştir. Tıp eğitimi ile ilgili diğer tüm sorunlar, sağlık sisteminin çürümesi ve insana yabancılaşma ile ilgili temel sorunun türevleridir ve aslında kapitalist üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin yani hem üretim araçlarının hem de emekçilerin gelişmesini boğan genel bunalımından doğmaktadır.

Bir sinonim mi, yoksa gerçek bir etkilenme mi? Fordist Üretim-Esnek Üretim:

Dünya ve Türkiye tıp eğitiminde 1990'larda hız kazanan yeniden yapılanma çalışmaları, tartışmalara damgasını vurmuştur. Öğrenci merkezli eğitim, probleme yönelik eğitim, küçük grup eğitimi, interaktif eğitim, beceri eğitimi gibi eğitim teknikleri ve ilkeleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Terzi, 2001). Bu dönüşümü, çizdiğimiz çerçevede nereye oturtmamız gerekir? Ama önce sanki bir benzerlik gibi duran kapitalist üretim ilişkilerinde bir değişiklikten, emek örgütlenmesinde Fordist organizasyondan esnek organizasyona geçişten bahsetmek yararlı olacaktır.

Kapitalist üretim ilişkisinin veya kapitalist sömürünün temel mantığı satın alınan emek gücünün yarattığı değer bir bölümüne karşılıksız olarak patron tarafından el konmasıdır (Marx, 1995). Sömürü oranının yükseltilmesi kapitalist için bir çok kez yaşamsaldır. Bu nedenle işletme içi üretim sürecinin organizasyonu sistem içinde bir bilim haline gelmiştir. Taylorist ve Fordist yöntemler, pazar sorununun daha az olduğu ve sermayenin organik bileşeninin daha yüksek olduğu dönemlerin tarzıdır. Emekçinin özüne, yaratıcılığına, gelişmesine büyük ölçüde düşman olan bu sistem, işin basitleştirilmesine, derin bir iş bölümüne, planlama ile el işinin birbirinden tümüyle koparılmış karakterine dayandırılmıştır. Üretim bandındaki amaçlar birbirinden tümüyle ayrılmıştır. Bu sürecin en önemli etkisi işe yabancılaşma, iş doyumsuzluğu, sık hastalanma ve devamsızlık olmuştur. Son 20 yıl içinde ileri teknolojilerin kullanımı ile birlikte Fordist üretimin zaman kaybına ve kalite düşüklüğüne yol açması ve

işçilerde oluşturduğu yabancılaşmanın getirdiği verimsizliği aşmaya yönelik olarak esnek organizasyonlara yaygın olarak gidilmiştir. Esnek üretimde üretim süreci doğrusal bir hat yerine hücreler tarzında örgütlenmiştir. Çalışma Fordist sisteme göre çok daha fazla insiyatif kullanan, planlamaya katılabilen ve 10-15 kişiden oluşan küçük gruplar tarafından yürütülmektedir. Böylece becerili ve insiyatif gerektiren yeni teknolojilere çok daha uyum sağlanmaktadır (Daha fazla bilgi için, Belek, 1999).

Eğer dikkat edilirse, Fordist örgütlenmeden esnek üretime geçişte, sistem bir tıkanıklığını aşmış, üretimin verimini artırmış, ama sistemin temel niteliği olan ücretli emeğin sömürsünü değiştirmemiştir. İşçilerin bir kısmı için üretim süreci daha insani hale gelmiş, ama büyük çoğunluk için işsizlik ve ağır çalışma koşulları ile birlikte gitmiştir (Öngen, 1998).

Tıp eğitiminde de klasik sistemden yeni eğitim sistemine geçişte hem zamanlama olarak, hem de olayın niteliği açısından büyük bir benzerlik vardır ve sanki esnek üretim organizasyonuna geçişin üst yapıyı da içine alan daha geniş bir yansıması gibi durmaktadır.

Klasik tıp eğitiminde Fordist tarzdaki kitle üretimine benzer, büyük anfi sistemi vardır. Katı kürsü sistemi amaçların aşırı parçalanmışlığına işaret etmektedir. Klasik sistemdeki öğrencilerin çoğunlukla pasif alıcı konumları, band başındaki insiyatifsiz bırakılmış, özgüvensiz, yabancılaşmış işçinin durumuna benzemektedir. Yeni müfredat ve eğitim teknikleri ile esnek üretim organizasyonuna benzer bir eğitim süreci kurgulanmıştır. Küçük grup çalışması ve öğrencinin eğitim sürecinde daha merkezde durmasına ve insiyatifli davranmasına izin veren probleme yönelik müfredat, esnek üretim organizasyonunu andırmaktadır. Makinaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan hücre sistemi, kürsü disiplinlerinin bütünleştirilmesine izin veren modül sistemine benzemektedir.

Ancak sistem içi bu yeniden yapılandırma çalışması, tıp eğitiminin temel sorununa dokunmamıştır. Sağlık sisteminin özelleştirilmesi tüm hızıyla yürümektedir ve üniversite eğitim sahaları da dahil olmak üzere üretici güçlerin gelişkinliğine uygun bir birinci basamak sağlık hizmetinin organizasyonu mümkün olmamıştır.

Olgunlaşma ve Çürüme:

Geldiğimiz noktada Marx'ın (1976) Katkı'nın önsözünde yazdığı unutulmaz satırları paylaşmakta yarar olacaktır: "İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar."

Gerçekten içinde yaşadığımız sistem bir yandan hızla çürürken, bir yandan da kapsadığı üretici güçleri olgunlaştırabileceği son noktaya taşımaktadır. Tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi tıp eğitimi de bu genellemenin dışında değildir. Bir yandan tıp ortamındaki liberalleşme tıp eğitimi hızla çürütürken, bir yandan da bunalımını aşma çabasındaki sistem son kozlarını oynamaktadır. Tıpkı sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonu gibi, tıp eğitimindeki yapısal değişiklikler de önemli toplumsal deneyimlerdir. Sosyalistler, sosyalist kuruculuk döneminde, çürümüş olanı kazırlarken, olgunlaşan yanlara ve deneyimlere sahip çıkacaklardır.

KAYNAKLAR

Belek İ. (1999) "Postkapitalist paradigmlar". Sorun Yayınları, 2. Baskı.

Bozok D. (1994) "Türkiye'de tıp eğitimine ilişkin temel sorunlar ve çözüm önerileri". Toplum ve Hekim, 59:44-50.

Demirel Yılmaz E. (2001) "Eğitici Cep Kitabı", Türk Tabipler Birliği.

Güraksın A., İnandı, T., Keskinler D. (1997) "Mezuniyet öncesi tıp eğitimi". Toplum ve Hekim, 79: 22-26.

Fidan D. ve Aksakoğlu, G. (1997) "Tıp eğitiminde alternatif yaklaşımlar". Toplum ve Hekim, 79:32-34.

Kılıç B. Ve Sayek İ. (1997) "Mezuniyet öncesi tıp eğitiminde varolan durum". Toplum ve Hekim, 79:11-21.

Marx K. (1976) "Ekonomi politiğin eleştirisine katkı". Sol yayınları, 3. Baskı, s. 26.

Marx K. (1995) "Capital, A new abridgement", Ed. D.

McLellan, Oxford University Press, s. 115-131.

Nalçacı E. (1994) "Tıp eğitiminin eleştirisi ve yeni tıp eğitimi çalışmalarında yöntem sorunu". Toplum ve Hekim, 59: 31-34.

Öngen T. (1998) "Kapitalist üretim sisteminin, kamunun ve işçi sınıfının yeniden yapılanması" Yeni Dünya Düzeni ve Özelleştirmeler Ed. A. Soyer. TTB, Ankara, S. 20-34.

Saçaklıoğlu F. (1994) "Tıp eğitiminde yöntem tartışmaları". Toplum ve Hekim, 59:35-39.

Terzi C. (2001) "Toplum sağlığına bir köprü, Tıp eğitimi". İletişim Yayınları.

Şekil 1. Toplumsal olaylar arasındaki ilişkiler ve tıp eğitiminin yeri.

